

**Ob Mednarodnem letu astronomije 2009
podarjeno Knjižnici A. T. L. v Radovljici.**

ZA VSE OTROKE TEGA SVETA.

(Napisano je bilo že prej, predelano za objavo pa zdaj.)

Majo in Stana Prosen

TRI IZPOD NEBA

*Vedno najprej preberi kratek predgovor, ki pojasnjuje stvar
in te polagoma pripelje do pripovedi.*

Kratek predgovor ali pot do pravljice. V svetlem okroglem licu polne lune številni ljudje pogosto vidijo človeški obraz. Nekateri vidijo tam celo dva obraza, obrnjena drug proti drugemu, kakor da bi se sredi Lune poljubljala. Drugi vidijo na polni luni žensko, ki nese na drogu vedri vode, tretji si domišljajo, da opazujejo boginjo pravičnosti, ki drži v roki tehtnico, s katero tehtta ljudske grehe, četrti konja in konjenika, peti starčka z drvni na hrbtu in tako naprej. Človeška domišljija res nima meja.

Človeška domišljija pa vidi na Luni tudi zajčka. Ob mlaju sicer za nekaj dni izgine, potem pa se polagoma začne prikazovati. Postaja vse lepše viden. Posebno lepo in razločno ga lahko vidimo ob polni luni. Nato postaja slabše viden, dokler okoli mlaja ponovno izgine. To se ponavlja.

Hudomušno Lunino lice; naša najbližja vesoljska prijateljica – Luna je zelo zapleteno, nezanesljivo in muhasto vesoljsko telo. Ima številne lastnosti. Skriva veliko neznank in ugank. Nihče ne pozna vseh, nihče je povsem ne obvlada, nihče vsega ne ve o Luni. Tako je. Zato jo ljudje radi rišejo navihano in hudomušno, kakor kaže zgornja slika.

I.

Kako je prišel zajček na Luno

Gozdni bog¹, preoblečen v popotnika, se je izgubil v gozdu. Ves sestradan in na koncu svojih moči je klical na pomoč. Prihitele so divje živali. Vsaka mu je nekaj prinesla za pod zob. Samo zajček ni imel ničesar pri sebi, silno rad pa bi pomagal. Obseden od te želje je skočil v ogenj in se pustil speči. Tako je obvaroval popotnika, da ni umrl od lakote.

Gozdni bog je bil globoko presunjen nad tem pogumnim dejanjem – samožrtvovanjem za pomoč pripravljenega zajčka. V spomin na njegovo žrtvovanje ga je nagradil. Kakor okras ga je dal narisati na polno luno.

Tako se bodo ljudje ob pogledu na polno luno zmeraj spominjali plemenitega zajčka, ki jim bo večni zgled požrtovalnosti.

Ščip ali polna luna – fotografija.

---

¹ V bistvu gre za Budo iz stare indijske legende. Vzporedna starodavna kitajska legenda pa pripoveduje, da naj bi se nekoč trije modrijani spremenili v revne starce. Lisico, opico in zajca so prosili za hrano. Lisica in opica sta starcem takoj prinesli nekaj hrane, ubogi zajec pa ni imel ničesar za ponuditi. Zato je prostovoljno skočil v ogenj in se žrtvoval za starce. Modrijani so bili zelo ganjeni nad zajčevim žrtvovanjem. Odločili so se, da ga naredijo večnega. Na Luni lahko še vedno živi kot žadasti zajec.

Pravljico torej lahko pripovedujemo v več variantah. Lahko pa jo oblikujemo tudi čisto po svoje. Domišljiji damo prosto pot. Seveda to velja tudi in predvsem za otroke. Naj se izmišljujejo variante na témo. To naj velja tudi za obe nadaljnji pripovedi.

Lega zajčka na polni luni – skica; zajček se s prostim očesom zares dobro vidi, le prepričaj se o tem z opazovanjem. Opazuješ v času polne lune (plus-minus dva do tri dni).

II.

Kako je nastala Rimska cesta

Kratek predgovor ali pot do mita. Rimska cesta je med najlepšimi stvarmi, ki jih lahko opazujemo na zvezdnem nebu. Kot velikanski, a nežni srebrkasto mlečnatobeli trak ali obroč opaše nebo. Človek opazuje Rimsko cesto že od nekdaj.

Rimsko cesto sestavlja nepreštevna množica zvezd naše Galaksije. Galaksija je orjaška skleda zvezd. V njej živimo, iz nje kukamo in tako zvezde Galaksije vidimo na ozadju nočnega neba. V davni preteklosti tega niso vedeli. Mislili so, da Rimska cesta predstavlja čez nebo razlito mleko, da je to odboj sončne svetlobe na nebu, da so to prašni oblaki ali plini, ožgana pot ali dimna zavesa, ki se vije v nebo po žrtvovanju bogovom. Tako so Rimski cesti dajali različna imena, na primer: Mlečna cesta, Srebrna cesta, Prašna pot, Snežna pot, Pepelna pot in tako naprej. O nastanku Rimske ceste pripovedujejo številne pravljice. Midva posredujeva mit iz grškega bajeslovja, ki poskuša na svojevrsten način pojasniti tudi za stare Grke tako nerazumljivo nebesno stvar, kot je Rimska cesta. Gre za mit o vztrajnem in trmastem, vendar skrajno neprevidnem in nepazljivem in zato na koncu strašno nesrečnem mladeniču Fetonu, ki je poskušal voziti sončno kočijo prek neba.

"Vedite vendar, moj oče je sam mogočni sončni bog Helij. Nekega dne mi bo dovolil, da bom lahko vozil njegovo zlato sončno kočijo čez nebo," se je mladi, nezakonski sin Feton hvalil pred svojimi prijatelji. Ti so se mu smejali, se mu rogali v brk in se norčevali iz njega. Prav nič mu niso verjeli.

"Kar norca brijte iz mene. Dokazal vam bom, da se bo to zgodilo," jim je z vso mladeniško ihto odločno zabrusil Feton in se takoj odpravil daleč na vzhod, prav tja, kjer vsak dan vzhaja Sonce.

Po dolgem potovanju je prispel v kraj, kjer je prebival Helij. Živel je v ogromni in krasni palači. Vsa se je svetlikala v zlatu in draguljih, tla so se lesketala v srebru, stene in stropi pa v slonovini. V največji in najlepši sobani je na zlatem prestolu, ogrnjen z diamanti posutim škrlatnim ogrinjalom sedel sam veličastni bog Helij. Helij je takoj spoznal sina.

"Feton, sin moj dragi," je takoj ob prihodu pozdravil postavnega mladeniča. "Povej mi, prosim, zakaj si prepotoval tako dolgo in nevarno pot, da si prišel do mene?"

"Prišel sem k tebi zato, da pokažeš, da si mi res oče," je odrezavo rekel Feton.

"Naj bo konec tvojih dvomov," je mirno in sproščeno dejal Helij, "zaželi si karkoli in prisežem ti pri sveti reki, da ti bom izpolnil željo. Tako bom pokazal, da sem ti res oče. Pa tudi tebi bo to najbolj všeč."

In Feton je izkoristil obljubo. Očeta je prosil za dovoljenje, da bi vsaj en dan popolnoma sam, brez kakršnega koli spremstva ali nadzora, vozil njegovo sončno kočijo čez vso širno nebo.

"Ojoj! Ojoj! Ojoj! Samo tega si ne zaželi," je na vse kriplje Helij prepričeval sina. "Zaželi si, prav lepo te prosim, raje nekaj drugega. Res te imam rad in res sem ti oče, toda še enkrat te ponižno prosim, prav iz srca, zaželi si nekaj drugega, karkoli. Ti ne boš kos iskrivim in močnim konjem. Še celo jaz, ki sem bog, moram dati prav vse od sebe, da jih krotim in obdržim na vajetih. Čeprav sem ti dal sveto prisego, te še tretjič lepo prosim, da si izbereš nekaj drugega."

Toda nič ni pomagalo. Feton je trmasto vztrajal in vztrajal. Nebesno vožnjo si je vtepel v glavo in konec. Nič drugega si ni bolj želel, kot voziti prav to očetovo sončno kočijo in nobeno očetovo svarilo ga ni in ni moglo odvrniti od zamišljene namere.

Helij je bil tako prisiljen, da popusti in mu izpolni željo. Skrajno slabe volje, silno nerad in s številnimi zlimi slutnjami prežet je končno privolil Fetonu, da bo vozil njegovo kočijo naslednjega dne.

Nastopilo je jutro. Sluge iz hlevov sončnega boga so vpregli konje v zlato kočijo.

"Trdno drži vajeti, sin moj," ga je opozoril vidno razburjeni Helij, ki je bil očitno najbolj slabe volje v svojem življenju. "Nikdar ne uporabljaj biča. Nikoli se ne dvigni previsoko, da se ti ne bo zvrtele v glavi. Nikoli se ne spusti prenizko, da se ne boš zaletel v Zemljo in zažgal sveta."

Na vzhodu so iskrivi konji že prhali. Neučakano so grebli po tleh. Čim je napočil čas vzida, so kot blisk zdirjali v nebo.

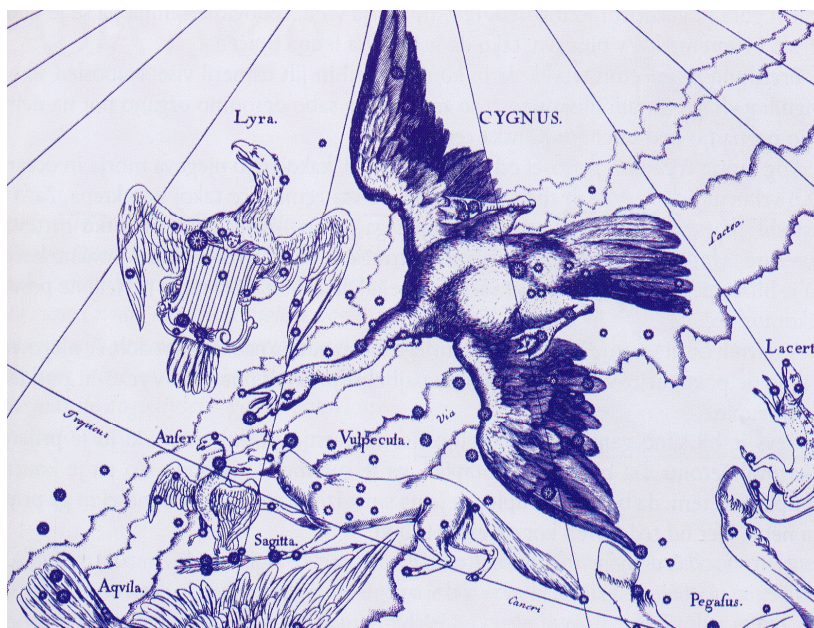
Kmalu so spoznali, da vajeti ne drži v rokah pravi gospodar, ampak šibek in neuk voznik. Začeli so trzati in brezglavo in nenadzorovano bezljati. Najprej so z vso močjo švignili visoko pod nebo, nato pa se spustili tako nizko k Zemlji, da so vrhovi gora in gozdovi začeli kar goreti, reke in morja vreti, rodovitna zemlja se je hudo ožgala in spremenila v puščavo, tako da je bila vsa letina uničena.

Brezupno se je Feton trudil, da bi konje umiril, jih pravilno usmeril in spravil na pravo pot. A nič ni pomagalo. Zaradi silne bliskovitosti pa so za saboj pustili ogromno ožgano pot na nebu, ki jo ponoči nad nami vidimo kot široko in dolgo mlečnobelkasto dimnato progo, znano pod imenom *Rimska cesta*.

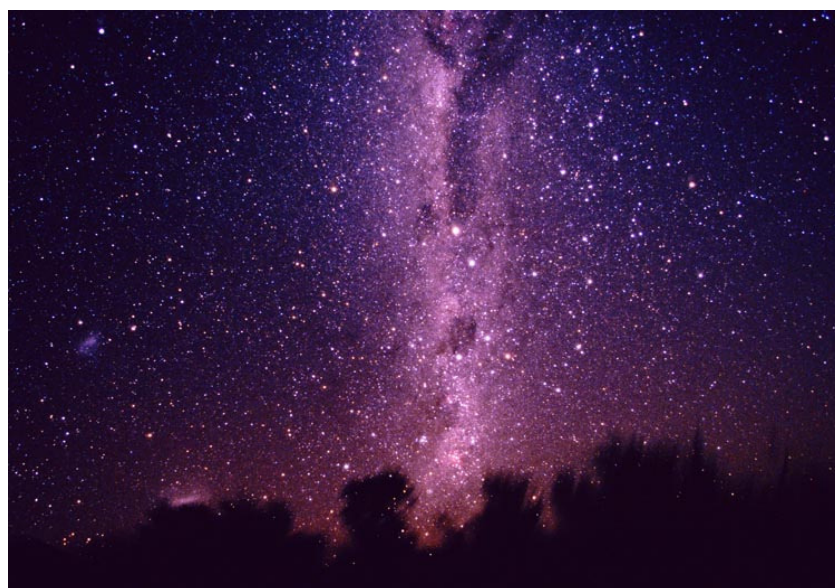
Za pojasnitev pravljичnega nastanka Rimske ceste bi to bajeslovno zgodbo lahko tu zaključili, vendar pa se zgodba nadaljuje. Zato jo povejmo do konca.

Vrhovni bog Zevs se je silno zbal. Menil je, da bo uničena vsa zemlja, če takoj ne ukrepa. Zato je izstrelil eno svojih žarečih strel na nebogljenega Fetona, ki je bil v trenutku mrtev. Z gorečimi lasmi, ki so bili videti kot zvezdni utrinek, je padel v široko in globoko reko Eridan ter utonil. Nič več se ni mogel vrniti pred obličje svojega predobrega, a zdaj zelo žalostnega očeta.

Sončno kočijo je potem hitro poprijel Helij in jo varno pripeljal do mirnega zatona na zahodu neba. Od takrat dalje svoje zlate nebesne kočije v upravljanje Helij ne posodi nikomur več. Zaupa le sebi in samo sebi.

Risba Rimske ceste, kakor jo prikazuje zvezdna karta v atlasu zvezdnega neba Uranografija (17. stol.) poljskega astronoma Jana Hevelija. Na risbi najdeš skupino zvezd, to je ozvezdje Labod (Cygnus), s katerim je povezan pravljичni nastanek Rimske ceste. Labod predstavlja Fetonovega prijatelja, ki se je kar naprej in naprej potapljal v reko Eridan in se zaman trudil, da bi našel oziroma rešil utopljenega Fetona.

Del Rimske ceste – astronomska fotografija. Ta pa kaže resničnost.

III.

Komet Repek pripoveduje

Kratek predgovor ali pot do zgodbe. Kaj so pravzaprav kometi ali repatice? To so majčkена nebesna telesa, nekakšne kepe, sestavljene iz mešanice umazanih kamnov, zmrznjenih plinov, ledu, prahu itn. Gibljejo se okrog Sonca po sploščenih zaključenih poteh ali tirih (navadno so to obodi elips). Ko pridejo na svoji poti v bližino Sonca, včasih razvijejo dolg in sveteč rep, ki je obrnjen stran od Sonca. Nekateri kometi se v enakih časovnih razdobjih ali, kot rečemo, periodično vračajo k Soncu. Najbolj znan tak komet je Halleyjev komet. K Soncu in, ker je Zemlja v vesoljskem merilu blizu Sonca, tudi k nam se vrača približno vsakega $\frac{3}{4}$ stoletja. Zgodba pripoveduje o enem izmed njih, o njegovih dogodivščinah, ki jih je doživel v vesoljskem prostoru na svoji poti k Soncu.

Takole je pred 250-timi leti Halleyjev komet polepšal nočno nebo – risba.

Pred leti je nenadoma pripotoval svetel komet na naše nebo. Množično smo ga opazovali. Ker se je prikazoval z lepim in prikupnim repom, smo mu dali ime Repek. Dobro sem se spoznal z njim. Tako mi je zaupal svojo zgodbo o razburljivem potovanju k Soncu in v bližino Zemlje, kjer se je razkazoval na njenem nebu. Vse, kar mi je pripovedoval, se je v vesolju že dogajalo, se dogaja zdaj in se bo dogajalo tudi v bližnji in daljnji prihodnosti.

In *Repek* mi je pripovedoval, zdaj pa jaz vam:

“Rodil sem se kot kepica ledu pred več tisoč ali milijoni let, in to zelo daleč od vas, v velikanskem vesoljskem hladilniku, v valilnici kometov, kjer se rodi večina kometov. Ta kometna valilnica leži nekje na sredini med zvezdo – Sonce in Soncu najbližjo zvezdo Alfa Kentavra, ki je kar štiri svetlobna leta oddaljena od Zemlje in je vidna le kot drobna svetla pikica na jasnem nočnem nebu. Tudi svojo mladost sem preživel v prijetno ledeno mrzlem domačem gnezdu. Dolga stoletja in še več sem skoraj miroval, lebdel v prostoru in se dolgočasil v brezdelju skupaj s svojimi vrstniki, večjimi in manjšimi ledenimi kepami.

Potem pa me je nenadoma nekaj narahlo pocukalo, skoraj neopazno potegnilo.

’Kaj neki se dogaja z menoj, kdo ali kaj me vleče’, sem dolga desetletja ugibal in premišljeval.

Šele čez kakšnih sto let se mi je posvetilo.

‘Aha, Sonce me vendar vleče k sebi. Pa še upreti se mu ne morem’, sem nejevoljen ugotovil, da je Sonce postalo moj gospodar. Postalo mi je jasno, da me ne bo izpustil iz svojega objema privlačnosti.

Tako se je začelo moje dolgo, zanimivo in nevarnosti polno potovanje k Soncu.

Kako majčkeno se mi je na začetku zdelo Sonce. Bil sem pač zelo daleč. Komaj sem ga razločil od ostalih zvezd. Toda po nekaj sto letih mojega potovanja sem ga videl vse večjega.

To me je prepričalo: ‘Približujem se mu’.

Sprva sem z velikanske daljave ves čas opazoval le ene in iste zvezde na mojem nebu. S približevanjem Soncu pa so postajala opazovanja vse bolj zanimiva in živahna. Iz daljave sem videl, da okrog Sonca krožijo planeti. Najprej sem opazil le največje, velike planete - planetne orjake, ki so dosti večji od Zemlje. Opazil sem tudi Zemljo in druge planete, precej manjše od Zemlje.

Šele po daljšem času sem prišel bliže planetom. Polagoma sem se začel srečevati z njimi. Da krožijo okrog Sonca, sem ugotovil že prej, zdaj pa še, da se vrtijo. Nisem se jim smel preveč približati. Zaradi svoje velike mase bi me lahko za vedno pritegnili nase. Treščil bi nanje. Planeti bi me preprosto “požrli”. In mojega potovanja bi bilo konec. Tega si pa res nisem želel.

Mirno in počasi sem prišel na obrobje Osončja ali, kot tudi rečemo, našega planetnega sistema, kjer je seveda glavni gospodar Sonce, naša dnevna zvezda. Drobnege ledenega pritlikavca Plutona nisem niti zapazil. Ker je dosti manjši od Zemlje, me ni zanimal. Sicer pa ga Zemljani sploh nimajo več za navadni planet.

Privlačnost Sonca me je gnala dalje. V nekaj letih sem prispel v bližino Neptuna, nato pa smuknil mimo Urana in Saturna. Ti planetni orjaki so me kar močno pritegovali k sebi, a sem bil k sreči dovolj daleč od njih, da sem se lahko izmuznil iz njihovega privlačnostnega objema. A le za kratek čas.

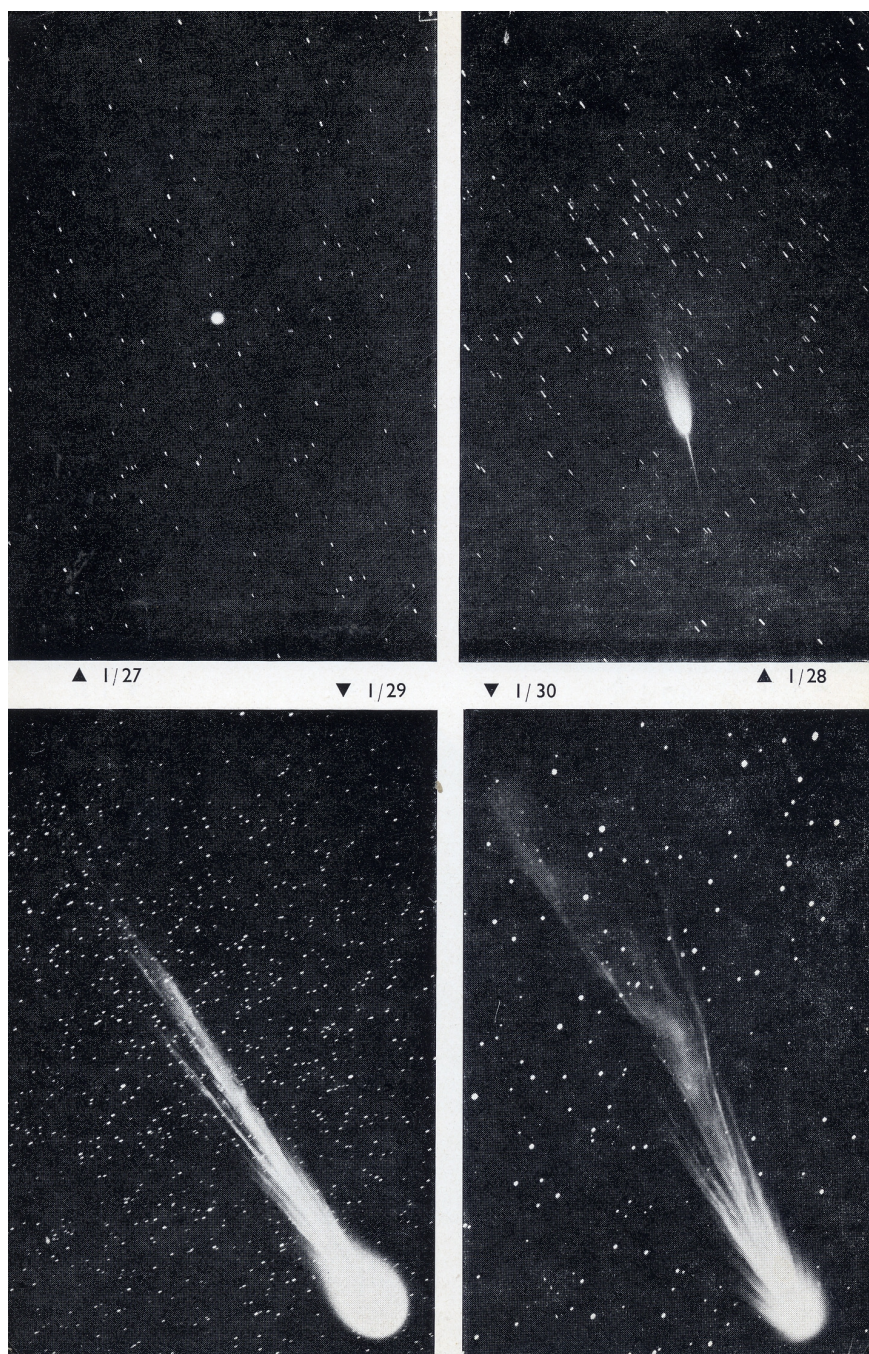
Kmalu me je z vso svojo silno privlačno silo zgrabil največji planetni orjak, ogromni Jupiter. Bil je neusmiljen. Z menoj se je poigraval kot mačka z miško, kajti zanj sem bil majhen in šibek ter nebogljen. Poškodoval me res ni. Zato pa mi je spremenil pot. Sicer pa sem imel spet srečo, da me ni posrkal v svoje nevarno plinsko ozračje. Tam bi klavrno končal, kar se je že zgodilo z nekim mojim predhodnikom. Jupiter ga je preprosto pogoltnil, kakor lastovka muho. Sam pa še kihnil ni.

Planeti so res drugačni od nas, kometov. So dosti večja vesoljska telesa, povrhu pa še okrogla, kar kometi nismo. Smo le kosi razbrazdanega in umazanega ledu. Kot nekakšni spraskani ledeni krompirji tavamo po vesolju. Veliki smo za kakšno goro na Zemlji, a za planete smo piški. Pometajo lahko z nami.

Grabežljivemu Jupitru sem se izmuznil in po spremenjeni poti potoval proti Soncu. Polagoma je postajalo vse svetleje, meni pa vse topleje, saj sem se Soncu že precej približal. Razbeljeno Sonce oddaja v prostor ogromno svetlobe in toplote. To sem dobro občutil na lastni koži, no, na lastnem ledenem površju, ki se mi je začelo počasi segrevati in narahlo taliti.

Po letu dni sem zagledal planet Mars. Samo pomahal sem mu v pozdrav in že brzel dalje. Potoval sem že hitro. Čez nekaj mesecev sem prišel v bližino Zemlje. Tu sem se zadržal le nekaj tednov, doživel pa sem najlepše trenutke v svojem življenju. Zemlji sem se lahko zelo približal, saj me ni preveč vlekla k sebi. Pa tudi ni mogla, ker je takrat nad menoj že povsem zmagala privlačnost Sonca.

Ko sem pogledal dol na Zemljo, sem bil zelo presenečen. Videl sem kopno in morja, da so tam pokrajine z gozdovi, travniki in polji, da so tam mesta in vasi, da tam cveti življenje, da tam živijo tudi razumska bitja – ljudje. Tega nisem opazil na drugih planetih, čeprav sem jih pozorno opazoval.

Takole na nebu vidimo komet, ko se približuje Soncu in hkrati Zemlji.

Opazil sem, da se ljudje zelo zanimajo za stvari v vesolju, da veliko opazujejo z daljnogledi. Marsikaj zanimivega so že opazili in odkrili. Seveda so opazili tudi mene, čeprav sem razmeroma majhen komet. Ves čas so me spremljali z daljnogledi in radioteleskopi. Proti meni so izstrelili tudi nekaj vesoljskih ladij in raket, s katerimi so me opazovali prav od blizu.

Spet mi je postajalo topleje. Tega nisem bil vajen, saj je bilo pri nas doma vedno tako prijetno ledeno mrzlo. Na tisti strani, s katero sem bil obrnjen proti Soncu, se mi je ledeno površje talilo in izparevalo. Za menoj so se zato vlekli para, hlapi in prah. Začel mi je rasti rep. Seveda so ga opazili tudi ljudje. Tudi moja glava je dobivala vse bujnejše lase. Zdi se mi, da sem se v tistem času, ko sem bil blizu Zemlji, iz noči v noč prikazoval v svoji najlepši podobi. Ljudje so me dolgo v noč navdušeno opazovali, posebno otroci se me niso in niso mogli nagledati, tako sem jim bil všeč. S skuštrano glavo kot bujna meglica in s svetlim košatim repom sem se med zvezdami prikazoval kot neprekosljivi nebesni lepotec. Grozno sem se počutil važen. Malo sem tudi mislil Zemljane prestrašiti.

Komet od blizu – astronomska fotografija.

Pa se je na Zemlji kmalu izvedelo, da smo kometi najprej velike kepe umazanega vesoljskega ledu, da pripotujemo od zelo daleč, da sopihamo proti Soncu in se zaradi njegove toplote in svetlobe talimo in zato tako potimo, da izparevamo pline pa prah in paro in da imamo zato tako velike in dolge repe, pa še to, da nismo nič nevarni, da se nas ni treba bati, da smo neškodljivi kot na primer pisana mavrica ali pa čudovita srebrnkasta Rimska cesta, ki jo v jasnih nočeh vidimo na zvezdnem nebu.

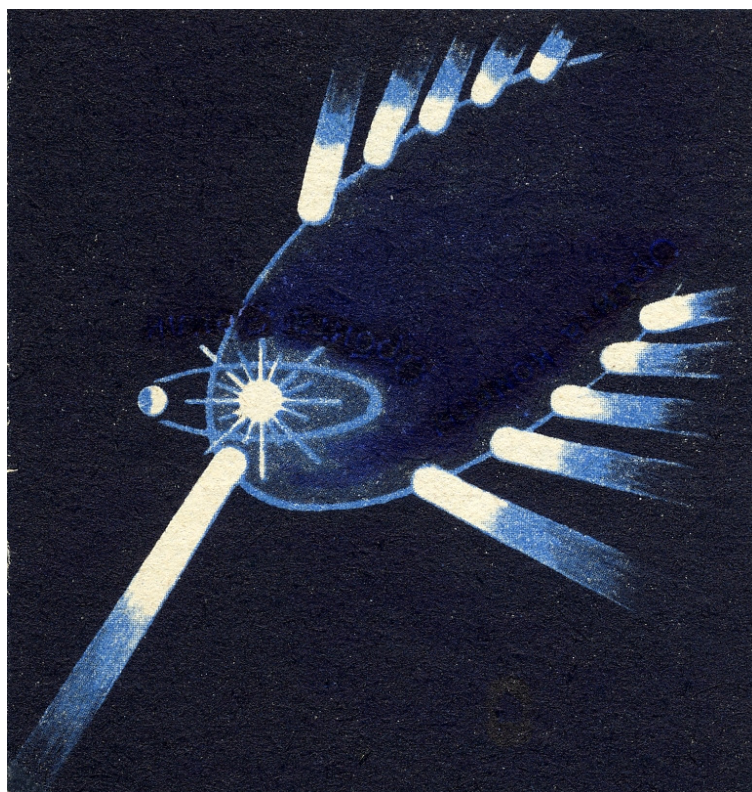
To mi ni bilo preveč všeč, kar malce mi je vzelo samozavest. A nisem imel časa za daljše razmišljanje. Po nekaj tednih pa sem se moral umakniti z Zemljinega neba. Vroče in ogromno Sonce me je še naprej neizprosno in neusmiljeno vleklo k sebi.

Nekaj dni sem še preživel pri lepi Veneri in hitremu Merkurju tik ob Soncu, nato pa sem se nevarno približal Soncu. Že sem se bal, da me bo zaradi norega drvenja odneslo s poti. Toda Sonce me je s svojo izjemno silo pritegnilo. Zato sem lahko v ostrem ovinku hitro zavil okrog njega in začel potovati nazaj, približno tja, od koder sem prišel.

Vse te zadnje dni me je Sonce neusmisljeno žgalo. Talilo je in talilo mojo ledeno kožo. Na eni strani me je peklo od peklenške vročine, na drugi strani pa me je treslo zaradi strupenega mraza. Pa še rep se mi je tako silno podaljšal, da sem ga imel komaj v oblasti.

Kakšna sreča, kakšna sreča, da me je Sonce, ta ogromna razbeljena peč, obdelovalo le nekaj dni in da sem z njegove bližine lahko hitro izginil. Kmalu sem se vrnil na prelepo in čudovito Zemljino nebo. Tu sem se lahko že nekoliko ohladil in spočil.

V zahvalo in v zadovoljstvo, da sem še pri življenju, da se vračam domov, sem radovednim Zemljanom za nekaj tednov spet razkazal nekaj svoje lepote. Res sem bil lep. Vsa druga vesoljska telesa so mi zavidala. Ampak jaz sem res dal vse od sebe, da bi bil tisti čas najlepši na nebu, da se me bodo ljudje zapomnili v najlepši luči za vse večne čase. Številne njihove fotografije to potrjujejo. Kar pogledjte in občudujte jih.

Potovanje kometa okrog Sonca, njegov prihod v bližino naše Zemlje in prav tako njegov odhod v globine vesolja – shema. Poglej, kako se s približevanjem Soncu kometu daljša rep, z oddaljevanjem od Sonca pa krajša.

In prav na Zemljinem nebu sem ves žalosten opazil, da sem se spremenil. Sonce me je zelo izčrpalo, vzelo mi je veliko mase in s tem moči, pa tudi precej lepote. Glava in rep sta se mi občutno zmanjšala, zelo sem shujšal in postal počasnejši. V sebi sem začutil, da se moje potovanje k Soncu in kratek obisk k Zemlji izteka.

Neke jasne noči sem se Zemljanom še zadnjič pokazal in jim z repkom pomahal v slovo. Nato sem odpotoval na dolgo pot v globino vesolja. Morda pridem še pravočasno domov. Tam spet proslavljajo rojstvo kakega novega kometa. Moram biti zraven in pripovedovati o svojih nenavadnih dogodivščinah.”

* * *

Repek, mi te spet čakamo.

Če ne prideš ravno ti, bo pa prišel kakšen tvoj bližnji ali daljni sorodnik.
Vsi ste dobroprišli, saj nam tako zelo polepšate poglede na jasno nočno nebo
in nam tako zelo razvnamete našo domišljijo.

Le pridite, pridite. Veseli smo vaših obiskov.

Čaaakaaamooo.

Morda pa nam v prihodnje kakšen Repkov sorodnik takole polepša ali okraši zvezdnato nebo. Tako majhne kepice so kometi ob rojstvu, pa tako lepe prizore nam znajo pričarati na nebu. Res so neverjetni in nevsakdanji vesoljski umetniki.